

בית הספר לבנות אוולינה דה רוטשילד בירושלים: מייסודו (1854) ועד ליציאתו מחוץ לחומות העיר העתיקה (1884)

בית הספר לבנות אוולינה דה רוטשילד היה אחד ממוסדות החינוך החשובים ביותר בירושלים ובארץ ישראל במחצית השנייה של המאה ה-19. במהלך תקופה זו בית הספר פשט ולבש צורה פעמים אחדות. ביטוי לכך ניתן לראות בשלושה מישורים: החלפת המנהלים שעמדו בראשו, שינוי במספר התלמידות שלמדו בו וכן שינוי במיקומו הפיזי.

בחיבור זה לא נעסוק בתקופת הזוהר של בית הספר, דהיינו בתקופת המעבר שבין המאה ה-19 למאה ה-20 ואילך, אלא נתמקד בפרק זמן שנמשך כשלושים שנה, מהקמתו באמצע שנות ה-50 של המאה ה-19 (בעיצומה של מלחמת קרים) ועד לאמצע שנות ה-80, התקופה שבה פעל בית הספר בתחומי הרובע היהודי שבעיר העתיקה.

ייסודו של בית הספר והעברתו לידי בית רוטשילד האנגלי בשלהי שנות ה-60

בהיסטוריוגרפיה של בית הספר אוולינה דה רוטשילד מקובלת הגישה שבית הספר לבנות בירושלים נוסד על ידי הרב אלברט כהן (הרב החכם אלברט כהן מפר"ז) בשנת 1854.¹ זה היה ביקורו הראשון בארץ ישראל,

* ד"ר שאול ספיר מרצה בכיר בגאוגרפיה היסטורית באוניברסיטה העברית בירושלים ובמכללה למורים ע"ש דוד ילין.

¹ אלברט כהן (1814.9.14-1877.3.15) יליד פרסבורג שהתיישב בפר"ז והיה מחנך לילדיו של הברון גיימס דה רוטשילד ושימש גם יועצו לענייני צדקה. ביולי 1854 ביקר לראשונה בארץ ישראל ובאותה הזדמנות הקים כמה מוסדות צדקה למען יהודי ירושלים. החשוב שבהם היה בית החולים מאיר דה רוטשילד, על שם אבי פטרונו, גיימס. אלברט כהן ביקר שלוש פעמים נוספות בארץ ישראל: ביולי 1856, ביוני 1864 ובנובמבר 1869. פרטים כלליים על אלברט כהן ומסעו לירושלים ב-1854 ראה: נ"מ גלבר, "ד"ר אלברט כהן וביקורו בירושלים בשנת תרי"ד-1854", בתוך: יו פרס ואחרים (עורכים), ירושלים, רבעון לחקר ירושלים ותולדותיה, שנה שנייה (תש"ט), עמ' קע"ה-קפ"ה וכן התעודות שם, עמ' קפ"ו-קצ"ה.

ולכאן נשלח מטעם הקונסיסטואר בפריז, ובחסותו של הברון גיימס (יעקב) דה רוטשילד, שהפקיד בידו 50,000 פרנק להקמתם של מוסדות סעד, צדקה וגמילות חסדים בירושלים בעת המשבר הקשה שפקד את יהודי ארץ ישראל בתקופת מלחמת קרים.² מקובלת גם הדעה ששנת העברתו של בית הספר לידיים אנגליות (לידי בית רוטשילד האנגלי) היא שנת 1864 ושסיבת ההעברה קשורה למותה של אוולינה דה רוטשילד, בתו של ליונל דה רוטשילד מלונדון, שתרם סכום נכבד לאחזקתו של בית הספר, בתנאי שייקרא על שמה.³ לעניין חשוב זה נביא להלן דוגמאות מייצגות אחדות ובראש ובראשונה את סברתו של חוקר ירושלים הידוע אברהם משה לונץ שציין:

"...ובמצבו השפל עמד בית הספר עד שנת תרכ"ד שאז הואיל הבארון ליונל די רוטשילד מלונדון להקדיש סכום גדול להחזקת בית הספר הזה שיקרא על שם בתו המנוחה אוולינה די רוטשילד, שמתה בדמי ימיה".⁴ בן ציון גת ציין באותו עניין:

"בשנת תרכ"ד כשנפטרה אוולינה דה רוטשילד התחילו שלושת אחיה לתמוך את המוסד בסך 900 ליש"ט לשנה והסבו את שמו על שם הנפטרת".⁵ אליאב בהתייחסו לאותו עניין ציין:

מי אליאב, ארץ-ישראל ויישובה במאה הי"ט, 1777-1917, ירושלים 1978, עמ' 193-194, 214-215; הנ"ל, "הקונסוליה האוסטרית בירושלים והיישוב היהודי", קתדרה, 18 (טבת תשמ"א), עמ' 91-92, וכן A.M. Hyamson, *Palestine, the Rebirth of an Ancient People*, London 1917, pp. 228-229.

² על הקמת בית הספר לבנות בירושלים על ידי אלברט כהן ב-1854, במטרה ללמדן "לקרוא בתפילה... ולתפור ולטוות" ראה: שי הלוי, ספרי ירושלים הראשונים, ירושלים תשל"ו, עמ' 25. המחברת הסתמכה על חוברת המכילה ארבעה עמודים ושנדפסה בבית הדפוס של ישראל ב"ק, בטי"ו באב תרי"ד, מיד לאחר שהקים אלברט כהן את מוסדותיו בירושלים ביולי 1854. לאותו עניין ראה גם הגיאוגרף כרוניקל, 29.12.1854, עמ' 12-13.

³ מעניין שבהתייחסותו להקמת בית הספר הקדים גלבר את המאורח וציין: "באפוטרופוסתה של הברונית נתניאל רוטשילד (שרלוטה) הוקם בית-ספר לנערות בו לימדו 5 מורות... בשנת 1854 למדו בבית ספר זה 300 תלמידות". גלבר, עמ' קפ"ב. רצוי לציין שגם הנתונים בדבר מספר המורות וכן מספר התלמידות רחוקים מן המציאות ואינם מדויקים כלל. אומדנים אלה, ובמיוחד ההערכה של מספר התלמידות, נכונים הם רק לשנות ה-90.

⁴ א"מ לונץ, נתיבות ציון וירושלים, מבחר מאמרי אברהם משה לונץ, בצירוף הערות ומבוא, בעריכת גי קרסל, ירושלים תשל"א, עמ' 307 וכן לונץ, לוח א"י, 11 (תרס"ה), עמ' 194.

⁵ ב"צ גת, הישוב היהודי בארץ-ישראל, 1840-1881, ירושלים תשל"ד, עמ' 242. במידע שנמסר במקור זה נמצאו טעויות אחדות שעליהן נעמוד בהמשך דברינו.

"רק בשנת תרכ"ד (1864) משתרם ליונל רוטשילד מלונדון סכום כסף נכבד להחזקת המוסד, שנקרא מאז [הדגשה שלי] על-שם בתו המנוחה אוולינה דה רוטשילד..."⁶

באותו נושא נצביע גם על מחקרה של אלבוים-דרור שציינה:
"ב-1864 חזר ונפתח בית הספר לבנות של משפחת רוטשילד, שהקים אלברט כהן; ליונל רוטשילד החליט לתמוך בו, כדי שישא את שם בתו שנפטרה אוולינה."⁷

מתברר שהשיבושים על אודות בית הספר אוולינה דה רוטשילד היו לא רק מנת חלקם של החיבורים שנכתבו בעברית. מצאנו חיבור חדש יחסית באנגלית, שהוקדש ברובו לנושא זה, וגם שם הופיעה הטעות:
"In 1864, the initial funds for the school were exhausted. **At that time** [Lionel de Rothschild of London] decided to commemorate his deceased daughter's name, by financially supporting the girls' school in Jerusalem. The institution was henceforth known as the Evelina de Rothschild Girls' School."⁸

טרם שנתייחס לנושא זה עלינו להאיר ששנת פטירתה של אוולינה הייתה שנת 1866 (!) ולא שנת 1864 כפי שצוין בכל החיבורים שהבאנו לעיל. מועד הפטירה היה בראשית דצמבר באותה שנה ולכן התאריך העברי צריך להיות תרכ"ז (!) ולא תרכ"ד כפי שצוין בחיבורים אלה. לכן, בטרם נידרש לשנת העברתו של בית הספר לידיים אנגליות ולחסות שהעניקה לו משפחת רוטשילד מלונדון, נביא עובדות אחדות היכולות לסייע לנו להגיע לתאריך מדויק יותר בעניין זה.

אוולינה דה רוטשילד הייתה הצעירה שבשתי בנותיו של הברון ליונל דה רוטשילד מלונדון. היא נישאה לברון פרדיננד דה רוטשילד (Baron Ferdinand James Anselm de Rothschild, פריז, 18.12.1839 - לונדון, 18.12.1898), שהיה הבן השני של הברון אנסלם דה רוטשילד (1803-

⁶ אליאב, א"י, עמ' 194.

⁷ ר' אלבוים-דרור, *החינוך העברי בארץ-ישראל*, כרך א', ירושלים תשמ"ו עמ' 88.

⁸ E. Manneberg, "Modernization and Educational Change: A Case Study in the Transition of a Jewish Community, Antedating the Israeli Society", *Jewish Social Studies*, Vol. 40 (1978), p. 295.

1873) ואשתו שרלוט (Charlotte, שהייתה גם בת דודו) ונכד למייסד בית רוטשילד הוינאי (סולומון רוטשילד ואשתו קרולין סטרן [Caroline Stern]). השניים היו נשואים כ-18 חודשים (נישאו ביום רביעי - 7.6.1865) ואוולונה נפטרה בעת שילדה ביום שלישי, 4 בדצמבר 1866. לאוולונה היו שלושה אחים: נתניאל (לימים הלורד רוטשילד), אלפרד וליאופולד, ואחות בכירה, ליאונורה, שנישאה ב-1857 לאלפונס דה רוטשילד לבית רוטשילד הצרפתי.⁹

לאחר שהבאנו עד כה כמה מחקרים מייצגים באשר לשנת פטירתה של אוולונה דה רוטשילד, נציין באותו הקשר שגם תולדותיו של בית הספר בשנים הראשונות לקיומו לוטות בערפל ההיסטוריה, והדברים מתייחסים להקמתו של בית הספר, ליזמים שהעבירוהו לידיים אנגליות ולשנת העברתו לחסותה של משפחת רוטשילד האנגלית.

הבעיה כמובן חריפה פחות בנוגע לשנת ייסודו של בית הספר, היות ורוב המקורות והחיבורים מייחסים את הקמתו לאלברט כהן בשנת 1854. היוצא דופן בנושא זה הוא אברהם משה לונץ שציין בחיבוריו שבית הספר נוסד בשנת תרט"ו (1856) על ידי אלברט כהן: "מהכספים שקיבל לתכלית זו מאוהבי ארץ הקדושה מארצות שונות".¹⁰

גם באשר לנקיטת היזמה לתמוך בבית הספר אין הדברים ברורים די הצורך, אם כי ברוב החיבורים צוינה העובדה שהיה זה צעדו של ליונל דה רוטשילד ואולי אף של אשתו שרלוט. גת, למשל, הביע את דעתו החריגה, שהיו אלה שלושת אחיה של אוולונה שהחלו לתמוך בבית הספר. הוא אף

⁹ גיאיש כרוניקל, 7.12.1886, עמ' 5. על קשרי משפחות בית רוטשילד ראה F. Morton, *The Rothschilds, a Family Portrait*, New York 1961, p. 123 ff.

אוולונה נקברה בבית הקברות היהודי ב-East-Ham, והמשפחה ביקשה להקים שם מאוזולאום שישמש גם את יתר בני משפחת רוטשילד האנגלית. הארכיטקט דיגבי וויאט (Digby Wyatt) הכין את תכנית המאוזולאום, המשפחה אישרה את התכנית, והביצוע והביצוע נמסר לידי האדונים מאירס (Mayers) מלמבת (Lambeth). בעניין זה ראה: גיאיש כרוניקל, 7.6.1867, עמ' 12 וכן שם, 23.12.1868, עמ' 11. במקור זה פרטים נוספים על אוולונה ועל פרדיננד דה רוטשילד (בעלה) עם מותו בגיל 59, ביום 18.12.1898 שהיה גם יום הולדתו: שם, עמ' 10-14.

¹⁰ לונץ, נתיבות, עמ' 306 וכן לונץ, לוח א"י, שם. מעניינת כאן התייחסותו של לונץ באשר למקורות הכספיים להקמתו! שאין אלה כספים שנתן בית רוטשילד הצרפתי דווקא! ואולי יש פה רמז על הסיוע שהגישו יהודי מערב אירופה ליהודי ארץ ישראל בתקופת מלחמת קרים (1853-1856) ולאחריה.

ציין, בטעות כנראה, שסכום התמיכה שהקצו האחים רוטשילד בעבור אחזקתו של בית הספר הגיע לסך 900 ליש"ט בשנה.¹¹

דומה שנתון זה אינו עולה בקנה אחד עם המציאות של שנות ה-60, היות ורק בסוף שנות ה-90 הסכימו האחים רוטשילד להעניק סכום בגובה הנקוב לעיל כתמיכה שנתית לאחזקה השוטפת של בית הספר, כפי שנראה בהמשך.

כן צוין במקום אחר שהמייסד והתומך של בית הספר הוא פרדיננד דה רוטשילד, האלמן של אוולינה,¹² ובאותו הקשר צוינה גם יזמתה של הברונית ליונל דה רוטשילד, שרלוט (אם אוולינה), שהעניקה את תמיכתה לבית הספר שנשא את שם בתה.¹³

המחלוקת המרכזית שנתרה נוגעת אפוא לשנת העברתו של בית הספר לידיה של משפחת רוטשילד האנגלית. לאור הראיות שהובאו לעיל דומה שהעברה זו נתקיימה למעשה רק בראשית שנת 1867 או בשלהי שנת 1866 לכל המוקדם, אם אכן נסכים שהכוונה הייתה להנציח את שמה של אוולינה אחר מותה, כפי שנאמר במפורש בחיבורים שסקרנו.

נקודת מוצא בעניין זה, היכולה לסייע בידינו לאמת את השערותנו, נוכל למצוא בדבריו של אלברט חיימסון על בתי הספר הראשונים בירושלים: "In 1865 a Jewish manuel school was founded in Jerusalem by baron Franchetti of Turin. **Three years later** [1868!] the Evelina de Rothschild School for girls was founded by Baron Lionel de Rothschild, of London, in memory of his daughter".¹⁴

¹¹ גת, עמ' 242. גם מורטון ייחס את היזמה להקמת בית הספר בירושלים לנתניאל: מורטון, עמ' 158.

¹² בעניין זה ראה דברים שנאמרו בכינוס של מועצת 'אגודת אחים' מיום 5.2.1888, ושפורסמו בגזאיש כרוניקל, 10.2.1888, עמ' 7.

¹³ ראה למשל שם, 9.2.1894, עמ' 5 וכן דברים שנאמרו בכינוס של מועצת 'אגודת אחים' מיום 4.2.1894 ושנתפרסמו שם, עמ' 11.

ידיעה מוקדמת יותר ראה: ארכיון ספריית מוקטה (אס"מ), דו"ח שנתי מספר 18 של 'אגודת אחים', 1888/9, עמ' 41.

¹⁴ חיימסון, עמ' 229.

ואכן, נראה לנו שבשנת 1868 הועבר בית הספר לבנות לידי של בית רוטשילד האנגלי, ולהלן ראה נוספת לקביעתנו זו.

בדו"ח על בית הספר שהכין ביולי 1867 הד"ר לונדון, מנהל בית הספר על שם אוולינה (ומוסדות החינוך והחסד האחרים של בית רוטשילד הפריזאי, כולל בית החולים רוטשילד בירושלים), ניתן ללמוד שבית הספר היה מוחזק עדיין בחסות מייסדיו:

"בית הספר הזה נוסד בשנת 1865 [שיבוש בתאריך] ע"י ה' אלבערט קאהן והמיסד הנכבד תומך אותו בכל שיש לאל ידו [ההדגשה שלי] לגדל את הנערות בדרך הישר והטוב..."¹⁵

גם בדו"ח הבא שלו, לחודש מרס 1868, לא רמז הד"ר לונדון על העברתו של בית הספר לידיים אנגליות.¹⁶ לראשונה אפשר למצוא סימוכין להעברתו לידי בית רוטשילד האנגלי בדו"ח שהכין הד"ר לונדון בספטמבר 1868, ושם צוין:

"בית הספר הזה עומד עתה [ההדגשה שלי] תחת מחסה ותמיכת הגבירה היקרה אשת השר באראן ליאנעל ראטהשילד מלאנדאן".¹⁷ בהעברה זו משנת 1868 תם למעשה הפרק הצרפתי הקצר של בית הספר, ומשנה זו ואילך החל הפרק האנגלי שלו. רצוי גם לציין שהשינוי היה פורמלי גרדא ובא לביטוי בעיקר בשינוי באפטרופסות על בית הספר, בהענקת השם החדש וכן בחסות ובתמיכה שניתנו לבית הספר. הניהול היום-יומי נשאר כפי שהיה בידי הד"ר לונדון, שתפקידו העיקרי היה למעשה ניהולו של בית החולים מאיר רוטשילד הסמוך.

בית הספר בחסות בית רוטשילד האנגלי - שנות ה-70 וה-80

בשנות ה-70 וראשית שנות ה-80 של המאה ה-19 המשיך בית הספר אוולינה דה רוטשילד לחנך את תלמידותיו במשכנו שבתוך העיר העתיקה,

¹⁵ הדו"ח הוכן ביום 24 ביולי 1867 ובו ציין הד"ר לונדון גם שהנהלת בית החולים רוטשילד והמוסדות האחרים של משפחת רוטשילד הצרפתית נמסרה לידי ביום 9 בדצמבר 1866. המגיד, שנה 11, גלי 29, כ"א בתמוז תרכ"ז (24.7.1867), עמ' 228.

¹⁶ המגיד, שנה 12, גלי 18, י"ד באייר תרכ"ח (6.5.1868), עמ' 140.

¹⁷ המגיד, שנה 12, גלי 43, י"ט בחשוון תרכ"ט (4.11.1868), עמ' 399. הדו"ח של הד"ר לונדון נתפרסם בחלקו גם בגזאיש כרוניקל, 6.11.1868, עמ' 6, וצוין שבית הספר לבנות (ובו 84 תלמידות) נהנה עתה מהפטרוני ומתמיכתה הנדיבה של הברונת לינל דה רוטשילד מלונדון.

בבניין שהיה, כאמור, סמוך לבניין בית החולים רוטשילד. מספר התלמידות שלמדו בו לא היה קבוע והתנודה הייתה גבוהה יחסית, בין 80 תלמידות ל-236 תלמידות. רובן המכריע של התלמידות היו מבנות העדה הספרדית ומיעוטן מהעדה האשכנזית. לעתים למדו בבית הספר גם בנות מהעדה הקראית.

על התנודות במספר התלמידות בתוך זמן קצר יחסית ועל המספר הרב של התלמידות בנות העדה הספרדית ניתן ללמוד מאחד הדו"חות המוקדמים של הדי"ר לונדון מיום 1.6.1867:

"...וביחוד הספרדים משתדלים מאד לחנך גם בנותיהם וללמדן דת ודרך ארץ למען לא תהיינה עוד נבערות וחסרות כל מדע וידיעה, ומיום ליום ירבה מספר נערות בנות ישראל הבאות לבית הספר הנ"ל... ובשלשה החדשים האחרונים [מרס-מאי 1867] היה מספר הבנות באי בית הספר כפלים ממספרן בשלשה הירחים הראשונים".¹⁸

באשר לארץ המוצא של התלמידות מן הראוי לציין שרוב התלמידות היו ילידות ירושלים והאחרות הגיעו מתורכיה, מרוקו, מצרים, אלג'יר, גרוזיה וארצות אחרות. המקצועות שלמדו הבנות בבית הספר בתקופה זו היו לימודי קודש (קריאת התפילה ותנ"ך), קריאה, כתיבה, חשבון, קורות ישראל (היסטוריה יהודית) וכן מלאכות יד.

בשנת 1870 למדו בבית הספר כ-80 בנות, מספר שנשאר קבוע במשך כשנתיים, מאז שנת 1868. רוב הבנות היו ילידות ירושלים ולמדו את המקצועות כדלקמן: קריאה, כתיבה, חשבון ומלאכת יד. הנהלת בית הספר נמסרה לידי הדי"ר לונדון אך כפי הנראה המנהלת בפועל הייתה אשתו, מדאם לונדון, שהייתה גם אחת המורות. מורה נוספת הייתה קלרה דע קאהן.¹⁹

שנת 1871 הייתה ככל הנראה השנה הראשונה שבה עבר בית הספר את מכסת מאה התלמידות, ובשנה זו הוכפל מספרן והגיע ל-179 תלמידות,

¹⁸ המגיד, שנה 11, גלי 29, כ"א בתמוז תרכ"ז (24.7.1867), עמ' 228.

¹⁹ הפרטים נמסרו על ידי הדי"ר אלברט כהן בעת ביקורו האחרון בא"י ובירושלים בשנת 1869. המגיד, שנה 13, גלי 48, י"א בטבת תר"ל (15.12.1869), עמ' 380 וכן הגויאיש כרוניקל, 17.11.1871, עמ' 14.

בגילים שבין 6 ל-14 שנה. רובן, כ-144 תלמידות, היו ספרדיות, אך בלבד גם מספר התלמידות יוצאות אשכנז, 32 תלמידות, בהשוואה ל-3 בלבד בשנים שחלפו (גידול פי עשרה ויותר). כן נמסר על 3 תלמידות בנות העדה הקראית בירושלים וזהו אולי מאפיין בולט נוסף לשנה זו. בשנה זו הוכפל גם מספר המורות: מורה אחת לימדה תפילה וקריאת עברית וספרדית. מורה אחרת לימדה תני"ך, חשבון, כתיב וקורות ישראל (היסטוריה יהודית). שתי מורות לימדו מלאכות יד.²⁰

שנה לאחר מכן, בשנת 1872, למדו בבית הספר 211 תלמידות, בנות הגילים 5 עד 15 שנה, לפי החלוקה הבאה: 160 ספרדיות, 42 מהעדה האשכנזית, 9 מבנות הקראים (גידול פי שלושה לבנות העדה הקראית).²¹

לשיאים חדשים מבחינת מספר התלמידות הגיע בית הספר בשנים 1873/4. בדצמבר 1873 עלה מספרן ל-230: 187 בנות ספרדיות, 42 אשכנזיות, 8 מהעדה הקראית.²² שנה לאחר מכן, בדצמבר 1874, חלה ירידה במספר התלמידות שלמדו בבית הספר: 202 בנות ספרדיות, לעומת 30 מבנות אשכנז וכך 4 מהעדה הקראית (ירידה ב-50%).²³

חשוב לציין גם שבמהלך שנה זו (ראשית שנת תרל"ה), הפסיק הדי"ר לונדון לשמש מנהל בית החולים רוטשילד בירושלים ובעקבות זה גם מנהל בית הספר לבנות. במקומו מונה הדי"ר שוורץ, והוא פעל לקידומו של בית הספר יותר מכל קודמיו.²⁴

הנתונים המתמייחים לסוף שנות ה-70 (דצמבר 1879) מצביעים על ירידה ניכרת במספר הבנות שלמדו בבית הספר, בסך הכול 150 תלמידות. תמיכתו של בית רוטשילד האנגלי באחזקתו הגיעה ל-120 לישי"ט בשנה. נוסף על

²⁰ ראה הדו"ח של הדי"ר לונדון מזי בחשוון תרל"ב (22.10.1871), המגיד, שנה 15, גל' 46, ט"ו בכסלו תרל"ב (29.11.1871), עמ' 364.

²¹ הנתונים מסתמכים על הדו"ח של הדי"ר לונדון שפורסם ב-חבצלת, שנה 3, גל' 3, ד' בסיוון תרל"ג (30.5.1873), עמ' 220 (במקור צוין בטעות עמ' 192). גם במקור זה נמסר על הסיווג לפי ערי מגורים וארצות מוצא.

²² הדו"ח של די"ר לונדון: חבצלת, שנה 4, גל' 9, ט"ו בכסלו תרל"ד (5.12.1873), עמ' 59.

²³ הדו"ח של הדי"ר שוורץ: חבצלת, שנה 5, ג' 9, כ"ה בכסלו תרל"ה (4.12.1874), עמ' 69.

²⁴ על שני רופאים אלה ועל הרופאים שקדמו להם ואלה שבאו אחריהם ראה: לונץ, נתיבות, עמ' 297-305.

כך דאגו האפוטרופוסים להעניק לבנות בגדים בחינם, ואלה מביניהן שהתמידו ללמוד בו שנים אחדות קיבלו בנישואיהן תשורה כספית נאה בסך 200 פרנק (8 ליש"ט). מלבד המקצועות שנזכרו לעיל למדו הבנות גם את השפה הצרפתית, שהוכנסה כשפת לימוד בבית הספר בשנת 1877.²⁵

בשנת 1881 למדו בבית הספר כ-200 בנות, ובהן 30 מהעדה האשכנזית בירושלים. עשרות בנות נוספות שביקשו להתקבל לבית הספר נדחו,²⁶ אך הרושם שנתקבל מבית הספר היה שהוא קפא על שמריו ושהמעמסה הייתה כבדה עליו. בהקשר לכך ציין אברהם משה לונץ:

"אך קדמה גדולה לטוב לא נראה בבית הספר (למרות שהחלו ללמד בו 'שפת צרפת ומעט מזעיר מהמדעים היסודיים') מפני כי ההנהגה הייתה בידי הרופאים [לונדון ואחר כך שוורץ] שלא דאגו כ"כ [כל כך] לחנוך הבנות".²⁷

ודומה שבגין סיבה זו העביר הד"ר שוורץ בשנת 1882 את ניהול בית הספר לידיה של אחותו:

"This gentleman as Director of Rothschild Hospital was able to dedicate only his scanty moments of leisure to the educational department, is most happily represented at school by his sister. It must be **over a year** [ההדגשה שלי] that this lady has given herself up to the arduous and responsible task of governing the school".²⁸

באפריל 1883 ביקר בארץ ישראל אלברט גולדסמיד (קצין יהודי בצבא, הבריטי ופעיל ציבור), וניתן להבין שהתרשמותו מבית הספר לבנות לא הייתה חיובית כלל וכלל. בביקורו בירושלים פקד גולדסמיד גם את מוסדות החינוך האחרים בעיר והתפעל במיוחד מתפקודו של בית הספר לבנים

²⁵ ראה מאמר מס' XI מתוך סדרה של מאמרים שנתפרסמה בג'ואיש כרוניקל ומחברם חתם באות "ש". המאמר נכתב בדצמבר 1879 ופורסם בג'ואיש כרוניקל, 14.5.1880, עמ' 10. הכותב אינו אלא יסדני סמואל, ופרטים המזהים אותו עם "ש" איתרנו שם, 27.6.1884, עמ' 7. המאמרים פורסמו בעקבות ביקורו של סמואל במזרח בשלושת החודשים האחרונים של שנת 1879 והוא אף חיבר ספר על מסע זה: S.M. Samuel, *Jewish Life in the East*, London 1881

²⁶ שם, 15.7.1881, עמ' 11.

²⁷ לונץ, לוח אי"י, עמ' 195. וכן לונץ, נתיבות, עמ' 307.

²⁸ מתוך רשימתו של כתב הג'ואיש כרוניקל בירושלים מ-20.9.1883, שנתפרסמה שם, 19.10.1883, עמ' 6.

ליונל דה רוטשילד (כ"י"ח, או בית הספר התורה והמלאכה) שנפתח זה לא מכבר בירושלים. בדו"ח שהכין גולדסמיד עם שובו ללונדון דרש במפגיע להקים בית ספר טוב לבנות, שיהיה מושתת על אמות המידה של בית הספר לבנים ליונל דה רוטשילד:

"The want of a good Jewish girls' school is much felt in Jerusalem, and if such a school were founded on the same principles as the boys' School the benefit to the community would be enormous".²⁹

בדיווח של כתב היגיואיש כרוניקלי מירושלים (ספטמבר 1883) נמסר גם, שלמדו בבית הספר כ-100 בנות, שגילן בין 5 ל-16 שנה וכמעט כולן בנות העדה הספרדית. בנות אלו קיבלו גם ארוחה מזינה אחת ביום. התלמידות למדו בבית הספר את כל סוגי עבודות המחט וכן חשבון, גאוגרפיה, היסטוריה, יהדות ויסודות מדעי הטבע. השפה הצרפתית הייתה השפה השלטת בבית הספר ובאמצעותה למדו הבנות נושאים שלא ניתן היה ללמדם בשפה אחרת. נמסר גם שהגב' שוורץ, מנהלת בית הספר, הקדישה מדי יום כ-7 שעות לבית הספר והייתה למעשה המורה היחידה שלימדה את הכיתות הגבוהות. לדעת הכותב, חסרונותיו של בית הספר נבעו מחוסר נוכחות קבועה של התלמידות (בשל מחלות שנגרמו מן האקלים הקשה – מחלות עיניים וחום בעיקר) ומכך שהבניין שבו שכן בית הספר בתוך העיר העתיקה לא התאים לייעודו. מקור זה מסר גם שבתוך חודש (והכוונה לאוקטובר 1883) יועבר בית הספר לאתרו החדש והבריא יותר באזור שמחוץ לחומות העיר העתיקה.³⁰

דומה שבית הספר לא עבר כמקווה לאתרו החדש מחוץ לחומות באוקטובר 1883 אלא במחצית השנייה של שנת 1884. בדיווח שנמסר ליגיואיש

²⁹ נראה שהתאריך המדויק של הביקור של גולדסמיד בבית הספר היה 18 באפריל 1883, וראה הדו"ח שנחתם ב-29.5.1883 (בבלפסט), אס"מ, הדו"ח השנתי ה-12 של 'אגודת אחים', 1882/3, נספח 2, עמ' 48.

³⁰ גיואיש כרוניקל, 19.10.1883, עמ' 6. הכתב לא מסר פרטים מדויקים באשר למקום החדש, ואפשר רק להניח שכונתו הייתה לבניין שהיה מצפון לשכונת בית דוד רייז ומדרום לרחוב הנביאים – ממול ליבת תבור', ביתו של קונראד שיק.

כרוניקלי' מסוף חודש מאי 1884 צוין שבית הספר לבנות נשאר עדיין באותו מצב עגום כפי שהיה:

"The Rothschild School for Girls is in the same sad predicament".³¹

במקור נוסף מאותה תקופה לערך, אפריל 1884, נמסר שבבית הספר למדו 184 תלמידות, ושהמנהלת הייתה הגב' לאה גרינברג שהחליפה באופן זמני את הגב' שוורץ, ששהתה אז בבודפשט (הונגריה).³²

לקראת סוף שנת 1884 ירד מספר התלמידות ל-150 בנות, וכן נמסר בדיווח שהגיע מירושלים (בנובמבר 1884) שבית הספר עבר במחצית השנייה של שנה זו למעונו החדש מחוץ לחומות.³³

בראשית 1885 (חודש מרס) נמסר ברשימותיו של תייר שחזר מביקור בארץ ישראל דיווח שלילי בכל הנוגע לבית הספר לבנות גם לאחר יציאתו מחוץ לחומות העיר העתיקה. תייר זה דיווח שהלימוד בבית הספר היה בסיסי מאוד ושצוות המורים לא הספיק בשביל 100 התלמידות שלמדו בין כתליו. הוא אף ביקר בבית הספר הקתולי של מסדר 'האחיות ציון', ובהשוואה שערך בין שני המוסדות ציין שהחינוך שניתן בבית הספר הקתולי היה טוב בהרבה מזה שניתן בבית הספר אווולינה דה רוטשילד.³⁴

לסיכום – דומה שחוסר שביעות הרצון מתפקודו של בית הספר אווולינה דה רוטשילד לא היה נדיר בקרב מבקריו (תרתי משמע) ומצבו לא השתפר גם במרוצת השנים הבאות, לפחות עד לשנת 1888.³⁵

³¹ שם, 6.6.1884, עמ' 10. דברים אלה הביאו לתגובה חריפה מצד חיים גדליה שטען שהכתב מירושלים החסיר פרטים חשובים באשר לחיוניותו ולתפקודו של בית הספר, וראה מכתבו (9.6.1884) לעורך, גיזאיש כרוניקל, 13.6.1884, עמ' 5.

³² מדיווחו של בנאס, ראש סניף 'אגודת אחים' בליברפול, שביקר באותה עת בארץ ישראל יחד עם מרקוס אדלר וראה אס"מ, הדו"ח השנתי ה-14 של 'אגודת אחים', 1884/5, נספח 5, עמ' 74.

³³ הדיווח של כתב הגיזאיש כרוניקל שישב בירושלים במכתבו מיום 25.11.1884, שם, 9.1.1885, עמ' 6.

³⁴ שם, 12.3.1886, עמ' 15.

³⁵ על בית הספר בתקופה זו ראה הבהרתו של יעקב גאלדמאן מירושלים: "למען האמת עלינו להודיע כי הבית הזה איננו קולע למטרתו כלל וכלל..." (הדגש במקור!); וראה: האסיף, 4 (תרמ"ח), עמ' 39, הערה 12.

בשנה זו התפטר הדי"ר שוורץ מכל תפקידיו במוסדות שבחסות בית רוטשילד הצרפתי ובתוך כך גם מהנהלת בית הספר לבנות. בשלב זה עבר ניהול בית הספר לידיה של הגב' פורטונה בכר (אחותו של נסים בכר, מנהל בית הספר ליונל דה רוטשילד – כ"י"ח לבנים) ועל הפרק עלה הרצון לארגנו מחדש - עשרים שנה אחרי שעבר בית הספר לידי חסותו של בית רוטשילד האנגלי, ושלושים שנה מאז ייסודו.

לתולדותיו של בית הספר אוולינה דה רוטשילד בתקופת ניהולה של פורטונה בכר, למעבר של בית הספר מחסותו של בית רוטשילד האנגלי לחסותה של 'אגודת אחים' הלונדונית ולהצלחתו ושגשוגו תחת שרביטה של מיס אני לנדאו, בשלהי התקופה העות'מאנית ובתקופת המנדט הבריטי, נייחד מאמר נפרד.